

Lice'nin Muhalif Bir Duruş Sergilemesinde Etkili Faktörler ve 1975'teki Depremi Rolü

(Di Helwesta Muxalifî ya Licê de Faktorên bi Bandor û Rola Erdheja 1975an)

(Effective Factors in Lice's Opposition Stance and The Role of The 1975 Earthquake)

İrfan YILDIRIM*

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî**Received // Hatîn:** 03.02.2024**Accepted // Pejirandin:** 01.03.2024**Published // Weşandin:** 29.04.2024**Pages // Rûpel:** 14-29**DOI:** 10.55106/kurdiName.1431190

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>**Citation/Atif:** Yıldırım, İrfan(2024). Lice'nin Muhalif Bir Duruş Sergilemesinde Etkili Faktörler ve 1975'teki Depremi Rolü, *KurdiName*, 10, r. 14-29**Plagiarism/İntihal:** This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website // *Ev gotar herî kêr ji aliyê 2 hakeman va hatiye nixrandin û di malpera întihalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.***Özet**

Yaklaşık iki asır boyunca farklı şekillerde adından söz ettiren Diyarbakır'ın Lice ilçesi, günümüzde dahi farklı nitelere konu olmaktadır. Özellikle yönetim gücünü elinde bulunduranlar için zorlu süreçlere konu olan ilçe, sakinleri ve yakın çevredeki yerleşim yerlerinde kalanlar tarafından farklı değerlendirilmektedir. Liceli olmanın bir farklılık olduğu algısı özelden yörede, genelde ise bölge çapında yaygındır. Lice'nin farklı ve muhalif bir çizgide olmasına etki eden faktörlerin ele alındığı bu çalışmada, yörenin toplumsal ve kültürel yapısına yön veren Lice Beylerinin konumu ve rolü ele alınmaktadır. Sonrasında Şeyh Said Ayaklanması Lice'nin oynadığı rol ve Osmanlı döneminden beri süregelen, Lice'nin bölgesel çapta gerçekleşen sınır ticaretindeki rolü üzerinde durulmaktadır. Sınırların çizilmesiyle yasaklı hale getirilen sınır ticaretinin kimlik bilinciyle ilişkisinin yanında Licenin uyuşturucu madde ticareti ve imalatıyla öne çıkması süreci irdelenmektedir. İkinci bölümde Lice depremi sonrasında meydana gelen sosyokültürel, siyasi ve ekonomik sorunların toplumsal kökenleri üzerinde durulmaktadır. Literatür taramasından elde edilen bilgilerden ve sahadaki izlenimlerden oluşan çalışmanın ulaştığı sonuçlar Lice'nin geçmiş dönemlerden beri gelen bir toplumsal intibaya sahip olduğu; sosyokültürel yönden üst düzeyde bir potansiyeli barındırdığı; deprem sonrasında yaşanan sorunların esasen Lice'nin muhalif kimliğinin pasifize edilmek istenmesinden kaynaklandığı yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Lice, Deprem, Bey, Toplum, Kültür.**Kurte**

Navçeya Licê ya Amedê ku ev nêzî du sed sal in bi awayên cuda tê gotin, îro jî rastî vegotinên cuda tê. Navçeya ku bi taybetî ji bo kesên ku desthilatdariya îdarî di destê wan de ye pêvajoyên dijwar qewimîn e, ji aliyê şênîyên wê û yên li taxên derdorê ve cuda tê nixrandin. Têgihîştina ku ji Licê cudabûn e, bi taybetî li herêmê û bi giştî li herêmê belav bûye. Di vê lêkolîna ku li ser faktorên ku bandor li Licê kirine ku bibe xwedî xetêke cuda û muxalîf tê lêkolînkirin, li ser helwest û rola Begên Licê yên ku pêkhatiya civakî û çandî ya herêmê ava kirine, tê nîqaşkirin. Piştî rola Licê di Serhildana Şêx Seid de û rola Licê ya di bazirganiya sînorên herêmê de ku ji serdema Osmaniyan ve berdewam dike, hate balkişandin. Li gel têkiliya bazirganiya li ser sînor a ku bi xêzkirina sînoran hate qedexekirin û naskirina nasnameyan, pêvajoya Licê ya bi bazirganiya narkotîkê û çêkirina narkotîkê derdikeve pêş. Di beşa duyemîn de li ser koka civakî ya pîrsgirêkên civakî û çandî, siyasi û aborî yên ku piştî erdheja Licê derketine, radiweste. Encamên lêkolînê ji agahiyên ku ji lêkolîna wêjeyê hatine bidestxistin û bandorên li qadê pêk tê, diyar dike ku Licê xwedî bandoreke civakî ya berê ye; Di warê civakî-çandî de xwedî potansiyelek bilind e; Tê bawerkirin ku pîrsgirêkên piştî erdhejê bi giranî ji ber hewldana aramkirina nasnameya mûxalîf a Licê derketiye holê.

* Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, yldirmirfann@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9949-7667. // Assoc. Prof., Şırnak University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Türkiye.

Kilitbêje: Lice, Erdhej, Beg, Civak, Çand.

Abstract

Lice district of Diyarbakır, which has been mentioned in different ways for nearly two centuries, is subject to different descriptions even today. The district, which is the subject of difficult processes especially for those who hold the administrative power, is evaluated differently by its residents and those in the nearby settlements. The perception that being from Lice means a difference is widespread in the region in particular and throughout the region in general. In this study, which examines the factors that influenced Lice to have a different and oppositional line, the position and role of the Lice Rulers, who shaped the social and cultural structure of the region, are discussed. Afterwards, the role of Lice in the Sheikh Said Rebellion and the role of Lice in the regional border trade that has been going on since the Ottoman period are emphasized. In addition to the relationship between border trade, which was banned with the drawing of borders, and identity awareness, the process of Lice coming to the fore with drug trafficking and manufacturing is examined. The second chapter focuses on the social roots of the sociocultural, political and economic problems that occurred after the Lice earthquake. The conclusions of the study, which consists of the information obtained from the literature review and the impressions in the field, indicate that Lice has a social impression from the past; It has a high level of potential in terms of socio-cultural aspects; It is believed that the problems experienced after the earthquake were mainly caused by the attempt to pacify Lice's opposition identity.

Keywords: Lice, Earthquake, Ruler, Society, Culture.

1. Giriş

Tarihsel geçmişi çok eski dönemlere kadar uzanabilen Diyarbakırın Lice ilçesi, süreç boyunca savunmasını kale üzerinden gerçekleştiren direngen bir yer ve kültürel düzeyi yüksek bir merkez olarak bilinmiştir. Öyleki Mervani Devletinin yıkıldığı dönemde bile burası hanedanın elinde kalabilmiştir (Baluken, 2012: 69). Gösterdiği kahramanlıklar üzerinden yakın çevrenin gözde bir yeri olarak buradan söz edilmiştir. Kalenin etrafında şekil kazanan yerleşim yerine ait isimlendirmeler döneme göre farklılık arz etse de Osmanlılar dönemindeki kayıtlarda Atak olarak geçmiştir (Acar, 2012: 14). Bu dönemde isminden söz ettiren klaesiyle bilinen Atak, 1518 yılında gerçekleştirilen ilk idari taksimatta Diyarbakır Beylerbeyliğinin 37 sancağından biri, ayrıca ocaklık olarak idare edilen 12 sancaktan biri olmuştur (Acar, 2012: 25). Osmanlının son dönemlerinde kullanılmaya başlanan Lice ismi Cumhuriyetle birlikte de kullanılmaya devam edilmiştir. 1975 yılında yaşanan depremle birlikte yeri değiştirilmiş ve güneyinde bulunan taban arazide yeniden inşa edilmiştir (Yıldırım, 2012: 149).

Günümüzde Lice merkezi ve çevresinde ikamet edenlere yönelik değerlendirmeler farklılaşmaktadır. Kendilerine bir kesim tarafından kültür düzeyi yüksek ve kahramanlık içeren bir konum atfedilirken başka bir kesim muhalif ve asi insanlar şeklinde değerlendirmeler yapabilmektedir. Özellikle resmi otoriteler, yöreyi uyuşturucu imal ve satışı üzerinden mimlerken, yöre insanı daha çok ilçenin tarihsel süreçte edinilen misyon üzerinden yaklaşım sergilemektedir. Bu çerçevede, yaklaşık son iki asır boyunca Lice ve çevresinde yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar buraya yönelik algıları da farklılaştırmaktadır. Özellikle ilçeye yön veren yerel dinamikler ise resmi otoritelerin farklılaştıkları aşikardır. Bu da önemli ölçüde toplumsal sorunların varlığına işaret etmektedir. Söz konusu sorunların hangi nedenlerden kaynaklandığı, nasıl bir seyir izlediğine dair sorulara cevap bulmak bu çalışmanın peşine düştüğü hususlardır. Özellikle Lice ilçesinin siyasal, toplumsal ve kültürel bakımlardan farklı (muhalif) bir duruş sergilemesinde etkili faktörlerin neler olduğu bu çalışmanın odağını oluşturan konulardan ilkidir. İkincisi ise çalışma, 1975'te meydana gelen Lice depremi

sonrasında yaşanan sorunların gerisinde yatan etkenleri ele almaya ve irdelemeye çalışmaktadır. Bu çerçevede önce Lice'nin tarihsel süreçte karşılaştığı toplumsal ve kültürel gelişmeler, yaşanan belirgin toplumsal olaylardaki rolü üzerinde durulacak, ikinci bölümde ise Lice depremi özelinde yaşanan sorunlar ve esasen bu sorunların meydana çıkmasına etki eden sosyokültürel faktörler üzerinde durulacaktır.

2. 1.Tarihsel, Toplumsal ve Kültürel Yönleriyle Lice

Diyarbakırın en eski ilçelerinden biri olarak Lice'in adının nereden geldiği ile ilgili net bir bilgi bulunmasa da bu ismin Asurlardan geldiği, bu dönemde bölgenin Şîrîşa olarak adlandırıldığı, Lice adının da Holuris'ten evrildiği, zamanla İlyrisis ve İlice şeklinde kullanıldığı varsayılmaktadır (Yıldız, 2012: 238). Osmanlılar dönemindeki kayıtlarda Atak (Acar, 2012: 14) şeklinde geçen kazanın Mervaniler döneminde Antak (Entax) ve Hetâkh (Hetax) olarak geçmiştir (Baluken, 2012: 71). Osmanlı vesikalarındaki adıyla Atak şeklinde geçen yer, günümüzde Kabakaya olarak adlandırılmakta ve yaklaşık 20 km. kadar bir mesafe ile ilçe merkezinin güneydoğusunda yer almaktadır. 19.yüzyılın başlarında Lice, kalesiyle ünlü bir kaza olan Atak'a bağlı bir kasaba durumundaydı (Ekinci, 2022: 155). Diyarbakıra bağlı bir yerleşim yeri olan Lice, 1871'de bir ilçe konumuna erişmiştir (Yıldız, 2012: 240). Lice'nin idari yapısında, Cumhuriyet döneminde de herhangi bir değişiklik olmamış ve cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte baş gösteren toplumsal olaylar nedeniyle önemli ölçüde dışarıya göç verilmişse de Lice, ilçe olma konumunu korumuştur.

İlkçağlardan beri (M.Ö. 7000'li yıllara dayanan) bölgedeki önemli yerleşim yerlerinden biri olarak Lice, köklü medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Hurri-Mitanni (M.Ö. 3000'li yıllar) döneminde Asurlulara (M.Ö. 14. yüzyıl) kadar farklı medeniyetlerin yanı sıra Medler, Persler, Makedonlar, Partlar ve Romalıların hâkimiyetini yaşamıştır. Bizanslıların öncesinde bölge Selevkosların hâkimiyetinde bulunmuştur (Bizirlik, 1999: 109). Bölge, İslam fethinden önce Heraklius devrinde Sasanilerden Bizanslılara geçmiştir (Pekol, 2017: 12). Bizanslıların (Doğu Roma) Lice'de hüküm sürdüğü dönem ise M.S. 622-639 arasını kapsamaktadır. Hz. Ömer döneminde, Halid Bin Velid komutasındaki ordu Bizans güçlerini yenmiş, bazı yerlerde savaş olmaksızın, belirli bir süreç içerisinde Diyarbakır merkez ve tüm ilçeleri ele geçirilmiştir. Cizre ve Diyarbakır'ı da içeren Mezopotamya bölgesinin hâkimiyeti, kısa süre sonra kurulan Emevi devletine, ardından Abbasi devletine geçmiştir (Azimli, 2012:47-49).

Lice ve çevresinin en sakin dönemi olarak bilinen zaman aralığı, Mervanilerin bölgenin hâkimiyetini ele geçirdiği dönem olmuştur. Mervanilerden sonra Büyük Selçukluların bölgeyi ele geçirmesiyle yeni bir dönem başlamış ve Melik Şah'ın ölümünden sonra bölgede otorite boşluğu baş göstermiştir (Yıldız, 2012: 240). Sonrasında Eyyubiler ve Anadolu Selçukluları arasında sıklıkla yaşanan savaflara sahne olan bölge, 1259-1302 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devletine bağlı kalmış, sonrasında ise İlhanlıların yönetimine girmiştir. Bu dönemin hemen ardından başlayıp 1390'lı yıllara kadar yereldeki yöneticiler tarafından yönetilen Atak (Lice) bölgesi, Timur'un 1394'te Diyarbakır ve çevresini kuşatmasıyla Kara Yülük Osman'a bırakılmış ve bölge 1401'de Akkoyunlulara geçmiştir. 1502 yılında Safevi'lerin eline geçen Lice yöresi, 1514 yılında gerçekleşen Çaldıran savaşından sonra İdris-i Bitlisinin bölgedeki yöneticileri ikna etmesiyle, 1517'de Osmanlıların yönetimine geçmiştir. Bu dönemde 'yurtluk-ocaklık' statüsündeki Atak sancağı, 17. Yüzyılın başlarında Diyarbakır Eyaletinde "yurtluk

tarikiyle tasarruf olunan Ekrad sancakları” içerisinde sayılmış, 8 Ekrad beyliğinden biri olmuştur (Ekinci, 2022: 171). Ekrad sancaklarına tanınan statünün şartları Kanuni ahidnamesinde açıkça belirtilmiş ve bunlara hükümet, yurtluk-ocaklık ve miri aşiretlik şeklinde adlandırılan üç tür idari tasarruf olanağı tanınmıştır (Ekinci, 2022: 144). Özellikle Safevi tehditine karşı Ekrad sancaklarının/mirliklerinin tampon olma durumları önemsenmiş ve bu kapsamda Kürt beyliklerinde yöneticilere “bey” ünvanları verilmiştir (Şerefhan, 1990: 190). Osmanlı döneminde, diğer sancaklarda olduğu gibi Atak kazası da Beylik olarak varlığını sürdürmüş, Zirkî beyleri önderliğinde yönetilmiştir. Osmanlının merkezileştirme politikalarının tatbiki ile önce bu beyliğe son verilmiş ve akabinde kurulan Hamidiye Alaylarından ikisi burada vücuda getirilmiştir (Yaman, 2021: 41). Ancak merkezleşmenin ilk aşaması olarak görülen bu dönemdeki gelişmelerin, merkezi hükümet ile özerk Kürt beylikleri arasındaki ihtilafın basit bir zıtlaşması olmadığı, onun çok ötesinde anlamlar taşıdığı varsayılmıştır (Bayraktar, 2017: 149). Beyliğe son verildikten sonra Atak beylerinin bulunduğu aile ‘zırkan aşireti’ olarak varlığını devam ettirmiştir (Ergin, 2012:324).

Tarih boyunca farklı kültür ve medeniyetlerin üzerinde hayat bulduğu Lice ilçesi, stratejik konumu, tarıma elverişli yapısı ve son dönemlerde toplumsal olaylardaki rolüyle kendisini diğer yerleşim yerlerinden farklı konumlandırmış bir yerleşim yeridir. İlçede, geçmiş dönemlerde gerçekleşen eğitim faaliyetlerinin detaylarına değinen Yıldız (2013: 14), Lice ve çevresinin çok köklü dini/ilmi eğitim kurumlarına sahip olduğunu ve bu kurumların halkın aydınlanmasında önemli rollerinin bulunduğundan söz etmektedir. Ona göre İslamiyet’in Anadolu’ya yayıldığı ilk dönemlerde ve Osmanlıların bölgeyi ele geçirdiği dönemin sonrasında Atak kasabası, klasik dini eğitimin önemli merkezleri arasında bulunmuştur. Merkezde Ahmet Bey Medresesi, Hezan köyünde Şeyh Abdulkadir Medresesi, Hani’deki Hatuniye ve Hamidiye Medreselerinden oluşan eğitim kurumları, neredeyse Cumhuriyet döneminin başlarına kadar eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmüş ve yörenin aydınlanmasına katkı sunmuşlardır. Atak yöresi, sadece medrese eğitiminde değil, aynı zamanda modern eğitim kurumlarının da etkili olduğu yerlerden biri olmuştur. Örneğin II. Abdülhamid döneminde ekonomik ve siyasi sıkıntılara rağmen halkın eğitime büyük ölçüde önem verilmiş ve bu çerçevede Lice kasabasına bir Sıbyan Mektebi ile bir İptidai Mektebi; bağlı bulunan 29 köye ise birer Sıbyan Mektebi kurulmuştur (Yıldız, 2013: 6). Eğitimin Sıbyan Mektepleri üzerinden sağlanmasıyla ortaya çıkan medreselilerin tepkilerini önlemek amacıyla önce Rüşdiye Okulları açılmış, ardından eğitimin yaygınlaşması için Sıbyan Mekteplerine ağırlık verilmiştir. Lice kasabasında, 1872’de açılan *Rüşdiye Mektebi*, Şeyh Muhammed Efendi’nin ‘muallim-i sani’ olarak görev almasıyla eğitim vermeye başlamıştır. Söz konusu dönemde Diyarbakır Vilayeti ve çevresinde yabancı milletlere (ABD, Fransa, Yahudi, Protestan, Rum, Latin, Ermeni, Süryani, Keldani vb.) ait birçok okul açılmıştır. 1890’lı yıllarda gayrimüslimlere ait toplam 18 okulun bulunduğu ve bu okulların tümünde de ilkökul düzeyinde eğitim verildiği tespit edilmiştir. Lice’ye bağlı Hani nahiyesinde, Amerikan himayesinde açılan Protestan İptidai Mektebiyle, 1907 yılından itibaren aktif şekilde eğitim vermeye başlanmış, Müslüman çocukların bulunmadığı bu okuldan Katolik, Süryani, Protestan ve Ermeni çocuklarının eğitim almaları sağlanmıştır (Yıldız, 2013: 10).

Lice’nin toplumsal yapısı, yönetici sınıfı olarak Bey (Beg)’lerden ve yönetilen kesim olarak da halktan oluşan bir yapı söz konusu olmuştur. Bu yapı, Osmanlının merkezileştirme

politikaları sonucu olarak beyliklerin ortadan kaldırılmasından sonra da devam etmiş ve bey ailelerine mensup şahsiyetler toplumdaki üstünlük içeren statülerini kormuşlardır. Yörenin geçim kaynakları ise ekip biçme ve hayvancılık üzerinden sağlanmıştır. Beylere ait köylerin ve bu köylerde bey adına çalışanların varlığı Cumhuriyetin kurulmasından sonar da devam etmiştir. Diğer taraftan Osmanlının son dönemlerinde Ortadoğuda bulunan Musul, Halep, Bağdat, Şam gibi belirgin şehirlere yönelik ticari faaliyetler yürütülmüş, Cumhuriyet döneminde ise sınır dışına yönelik ticari faaliyetler sürdürülmüşse de bu faaliyetler yasa dışı sayılarak engel olunmuştur.

Esasen Lice'nin toplumsal yapı ve ilişkilerini yakından tanımak, ilçenin son yüzyılda yaşanan olaylardaki rolünü ortaya koymak ve 1975 yılında görülen deprem olayında yaşanan gelişmeleri anlamak, yörenin tarihsel süreçte karşılaştığı bazı olay ve olguları irdelemekle mümkündür. Buradan hareketle Lice yöresinde bariz bir şekilde karşılaşılan *beylik* (beg) olgusu, Şey Said Ayaklanması olayı ve sınır dışına taşan (meşru sayılmayan) ticaret olgusunun yakından ele alınması, hem Lice'nin muhalif bir kimlik edinmesinde hem de yaklaşık 50 yıl önce meydana gelen depremde yaşanan sorunların anlaşılmasında önemli katkılar yapacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda önce beylerin Lice'nin toplumsal yapısında oynadığı rol, akabinde Şey Said Ayaklanmasında Licenin konumu ve son olarak Lice depreminde öne çıkan sorunlar ele alınacaktır.

2.1. Lice Beyleri ve Toplumsal Yaşamdaki Etkileri

Osmanlı döneminde doğu vilayetlerindeki beylikler, merkezi yönetime bağlı iken kendi başlarına serbest hareket edebilmişlerdir. Ancak özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren bu bölgelerde düzen ve nizam bozulmuş, aşiretler başına buyruk hareket ederken, temel güç konumunda bulunan beylikler de merkezi yönetimi uğraştırmışlardır. Bölgenin yönetiminde, valilerden daha fazla yereldeki beyler etkili olmaya başlamış (Ertekin, 2019: 3) ve bu beyler toplumsal olaylarda yerel halka önderlik etmişlerdir. Söz konusu beyliklerin etkili olduğu yerlerden biri de Lice ve çevresidir. Lice Beyleri olarak bilinen zümre ise belirli bir aileye mensup ve yörede hüküm süren şahsiyetler için kullanılmaktadır.

Osmanlı döneminde dini eğitimin şekillendirdiği Lice'nin toplumsal yapısında dini statü sahibi şahsiyetler önemli bir yer tutmakta ve esasen Lice Beylerinin de bu soydan geldikleri varsayılmaktadır. Soyuları Hz. Aliye dayandırılan (Bizirlik, 1999: 130) sancak beylerinin erkek çocuktan geçen soyuna (sülalesine) 'seyyid' denilmektedir. Bilinen ilk sancak beyi Şamdan Mardine, oradan Atak yöresine geldiği belirtilen Seyyid Hasan b. Seyyid Abdurrahman'dır (Bizirlik, 1999: 130). Işık, (2021: 73) bu ismin yerelde kullanılan şekliye, Şeyh Hasan-ı Ezraki (Zerraki) olduğunu bildirmektedir. Hasan Zerrakinin soyuna dayandırılan yönetici konumundaki beyler sadece Atak beyliğini değil, onun dışında Derzin Beyliği, Tercil beyliği ve Gırdıkan Beyliği gibi belikleri de yönetmişlerdir (Pekol, 2017: vi). Zırki beylikleri olarak adlandırılan bu beyliklerdeki yöneticilere Osmanlı yönetimi tarafından statüler tanınmış, etkin bir konuma getirilmiştir. Ancak merkezileşme politikaları ile yetkileri azalan beylerin zamanla statüleri de kaybolmuştur (Pekol, 2017: 52).

Kendilerini daha çok dinsel konumları üzerinden sunan Lice Beyleri, yüzyılları bulan bir süreçte yereldeki yönetimde etkin olmuşlardır. Özellikle dinsel itibarları sayesinde Lice ve çevresinin yönetimini elinde bulunduran Lice Beyleri'nin toplumsal yaşamda her zaman önemli

oranda bir rolleri ve halk üzerinde derinlikli etkileri olmuştur. Lice beylerinin yöre halkı üzerindeki bu rolleri, ilk olarak Yavuz Sultan Selim'in doğu seferi döneminden önceye denk gelmektedir. Yörede öne çıkan ilk bey olarak bilinen Ahmet Bey b. Mir Muhammed Bey, yöredeki ilk atası olan Hasan Zerraki ile arasında yedi baba bulunmaktadır (Pekol, 2017: 12).

Ahmet beyin yönetimi Şah ismail tarafından lağvedilmiş, aşireti dağıtılmış ve kendisi de yöreyi terk etmek zorunda bırakılmıştır. Bu durum Çaldıran savaşına kadar devam etmiş, Yavuz Sultan Selim'in gerçekleştireceği Doğu Seferi haberini alan Zırkî Beyi Vakıf Ahmet Bey eski konumunu elde etmek üzere gizlice bir takım hazırlıklarda bulunmuştur. Çetin mücadeleler sonucu ele geçirilen Atak kalesi ile birlikte Şah İsmail'in buradaki yönetimi son bulmuş, yönetime Vakıf Ahmet Bey getirilmiştir (Bizbirlik, 1999: 130). Vakıf Ahmet Bey 1517 yılında diğer Kürt beyleri gibi Osmanlı devletine bağlılığını İdris-i Bitlis-i aracılığıyla bildirmiştir (Pekol, 2017: 15).

Şerefname adlı eserinde Şerefhan Bey, Zırki Beyi Ahmed Bey bin Mir Muhammed (Vakıf Ahmet Bey)'den Kürdistan Bölgesindeki ünlü ailelerden birine mensup diye söz etmektedir (Şerefhan, 1990: 274). Safevilerle gerçekleşecek savaşta Osmanlı padişahından yana olduğunu göstermek için Meyafarqin (Silvan) kalesini işgal eden Vakıf Ahmet Bey, kaleyi Safevilerden kurtarmıştır (Işık, 2021: 77). Kendisine padişah tarafından emirlik verilen Vakıf Ahmet Bey'in (1540'lı yıllar) döneminden 1925'e kadar Lice Beyleri, merkezi yönetime bağlı kalarak bölgede önemli roller üstlenmişlerdir (Işık, 2021:73). Lice beylerinin ekonomik güçlerinin gerisinde dinsel konumlarının bulunduğunu, ayrıca Osmanlı yönetiminden de bazı beratlar aldıklarını, dolayısıyla halk üzerinde dinsel konumları nedeniyle çok etkili olduklarına değinen Ekinci (2021: 2), beylerin yereldeki Kürtleri ve Ermenileri küçümseyen bir yaklaşım içinde olduklarını belirtmektedir. Tarihsel süreç boyunca üstünlük içeren konumları, toplumsal yaşamın çoğu pratiklerinde kendisini göstermiş, örneğin halktan ayrı bir aile mezarlığına defnedilmişlerdir (Diken, 2019: 254). Aristokrat ailenin mensupları ve aynı zamanda dinsel statü sahibi kimseler olarak bilinen Lice Beyleri ve ailelerinin mensupları, Cumhuriyet kurulduktan sonra da, doktorluk, mühendislik, avukatlık, akademisyenlik, ağır ceza hâkimliği, Diyarbakır büyükşehir belediye başkanlığı, milletvekilliği gibi görevleri ifa etmişlerdir (Işık, 2021: 88).

Beylerin kontrolünde bulunan üretim araçları ve ekonomik döngü içindeki etkileri halkın geçim koşullarına yön vermiş, feodal yapı çerçevesinde bir üretim ilişkisini meydana getirmiştir. Öyle ki Beyler, Cumhuriyet kurulduğunda Lice'deki toplam 33 köye ve stratejik yerlerde inşa edilen konaklara, büyük oranda otlak ve hayvan sürülerine sahiptirler (Diken, 2019: 261). Bey olarak bilinen aile mensupları kendilerini toplumdan üstün veya seçkin kimseler olarak görmüş ve çok uzun süreler yönetim kademesinde bulunabilmişlerdir. İdama mahkûm edilen ve sürgüne gönderilen aile mensuplarının durumlarına bakıldığında merkezi otoriteye karşı halka önderlik ettikleri, önemli oranlarda bedel ödedikleri görülmektedir.

2.2. Şeyh Said Ayaklanması ve Bu Ayaklanmada Lice'nin Rolü

19. ve 20. yüzyılda, neredeyse tüm dünyada öne çıkan ve daha çok milliyetçilik temelinde meydana gelen toplumsal hareketler, Osmanlı Devletinde yaşayan diğer halklarda olduğu gibi Kürtler arasında da bir takım olayların baş göstermesine neden olmuştur. Bu dönemde belirginleşen milliyetçi görüşler ve onlardan kaynaklı toplumsal hareketlerde

Kürtlerin konumunu ele alan Palabıyık (2015: 514), siyasi kalkışmalara veya isyanlara yönelişlerin esasında toplumsal hareketlerin önkoşulu olan genelleşmiş bir inancın yerleşik hale gelmesine dayalı olarak gerçekleştiğini belirtmektedir. Başka bir ifade ile Kürtlerin siyaseten kendilerini yönetmeye dair kalkışmalara yönelmesinde dinsel konumundan ötürü toplumsal yaşamda önemli ölçüde saygı gören ve aynı zamanda Kürtlerin aydın sınıfını oluşturan Şeyh'lerin önderlik ettiği isyanlar, halk nezdinde kabul görmüş ve destek verilmiştir. Palabıyık'a göre, Kürtlerin milliyetçi bir politika izlemesinin kaynağında Şeyh Ubeydullah Nehri isyanı ve sonrasında yaşanan gelişmeler yatmaktadır. Söz konusu dönemde Kürtlerin milliyetçi bir politika izlemelerinde etkili koşullar olarak, toplumsal yaşamda sürekli yapılan reformlara, son dönemlerde mali dengenin bozulmasına, savaş dönemlerinde alınan ağır vergilere, Fransız İhtilalinin etkisine, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde baş gösteren savaşlara ve Wilson prensipleriyle gelişen olaylara dikkat çekilmektedir. Ancak asıl neden, tüm coğrafi bölgelerde görülen ve milliyetçi bir tutumu içeren görüş ve yaklaşımların önlenemez yükselişidir. Bu bağlamda, geleneksel rolleri itibarıyla Kürtler için hem ruhani hem de cismani lider olan Şeyhlerin en somut örneklerinden biri, şüphesiz ki Şeyh Said'dir (Palabıyık, 2015: 514). Cumhuriyet döneminin başlangıcında bölge halkı üzerinde etkili bir şahsiyet olması bakımından Şeyh Said, şark bölgesinin önemli bir figürüdür. Bu dönemde yaşanan toplumsal sorunlar nedeniyle halkta din ve ulus ekseninde belirgin hale gelen siyasi bilinç, Şeyh Said ayaklanmasını doğurmuştur. Öngörülenden erken başlayan/başlatılan isyan hareketi önce Piran'da (Dicle ilçesi) meydana gelmiş, birkaç gün sonrasında Genç ve Lice (20 Şubat 1925) ilçeleri Şeyh Said'e destek veren güçler tarafından teslim alınmıştır. Ardından ayaklanmaya katılım giderek artmış ve Lice'den bir hafta sonra Diyarbakır merkezine doğudan ve kuzeyden şehre girmek isteyen isyancılardan küçük bir birlik şehre girmeyi başarmışsa da şehirde tutunamayarak geri çekilmişlerdir. İsyana, kısa süre içerisinde devlet tarafından bastırılmış, Şeyh Said 15 Nisan 1925'te ele geçirilmiş ve yanında yer alan Lice Beylerinden Hüseyin Bey ve Hakkı Bey (amca-yeğen) ile birlikte, 29 Haziran 1925'te idam edilmiştir (Işık, 2021: 83). Kimine göre İslamcı (şeriatçı), kimine göre Kürtçü (milliyetçi) bir karakter taşıyan isyan, şüphesiz ki en çok bölge halkını etkilemiştir. Esasen Şeyh Said isyanı, sonuçları itibarıyla ele alındığında Şeyh Ubeydullah Nehri isyanından sonra görülen ve sisteme yansıyan en önemli ikinci milliyetçi dalgadır (Palabıyık, 2015: 514). Bu kalkışmadaki rolü bakımından Lice, hem yöneticiler hem de halk tarafından gerçekleştirilen eylemlerle ayaklanmaya dahil olmuş, adeta yön vermiştir.

İsyanı döneminde, Lice Beyleri ve Şeyh Said arasında kurulan işbirliği ve yakınlaşmanın kökeninde esasen iki tarafın da dinsel statü sahibi ailelere mensup olmaları yatmaktadır. Çünkü isyanın çıktığı ilk günlerde Lice ilçesi, beyleri ve halkıyla birlikte isyana ve birkaç gün sonrasında gerçekleşen Diyarbakır'ın kuşatılması girişimine dâhil olmuş, isyanın bastırılmasından sonra ise idam, sürgün, köy yıkma ve yağmalama dâhil birçok sorunun odağı olmuştur. Ayaklanma sonrasında 206 köy (8752 ev) yıkılmış, 15.206 erkek, kadın ve çocuk öldürülmüştür (Palabıyık, 2015: 517). Bu yüzden Lice'nin kaderine yön veren faktörlerden birinin, toplumsal yapıda önemli bir yer edinen beylerin halkla birlikte hareket ederek ayaklanmaya destek vermeleri olduğu söylenebilir.

İsyanın ardından sağ kalanların çoğu resmi birimler tarafından farklı şehirlere sürgüne gönderilmiş ve kendilerine ait mallar yağmalanarak ilçedeki hâkimiyetleri sona erdirilmiştir

(Diken, 2019: 261). İsyanın ardından uzun yıllar geçmesine rağmen söz konusu Bey ailelerinden herhangi bir kimse Lice merkezinde memurluğa alınmamış ve kendilerine her zaman temkinli yaklaşılmıştır. Öte yandan Lice Beylerine yönelik sürgün yaklaşımı, Osmanlı döneminde de uygulanmış ve ilgili dönemlerde yönetimle uzlaşmayan bazı beyler memleketin ücra köşelerindeki şehirlere gönderilmiştir. Örneğin Tanzimat Fermanı döneminde doğuya yapılan harekât çerçevesinde Lice kasabası yağmalanmış ve önemli düzeydeki Lice Beyleri Trakya bölgesine sürgün edilmiştir (Diken, 2019: 262). Esasen bu sürgün yaklaşımı, gerek Cumhuriyet öncesinde gerekse sonrasında sıklıkla başvurulmuş bir sistem halini almıştır.

Diğer yandan Licenin direngen bir tavır sergilemesinde etkili olduğu düşünülen önemli bir faktörün yöredeki kültürel düzey olduğu veya ondan kaynaklandığı söylenebilir. Öyleki yöre, önemli sayıda âlim, aydın ve fikir shibi insanlara evhıplığı yapmıştır. Örneğin, Arapça, Farsça, Osmanlıca dillerinin yanında çok iyi düzeyde Kürtçe (Zazakî ve Kurmancî) bilen ve bu dillerde eser veren Ahmed-î Xasî (Ergün, 2009: 10), Licede doğmuş ve yaşamını burada sürdürmüştür. Zazaca lehçesinde mevlid yazan ve Kürtçe gramere hâkimiyetiyle bilinen Ahmed-î Xasî (Ergün, 2012: 332), muhalif fikirleri nedeniyle sürgün edilmiştir (Erkol, 2012: 347). Aynı şekilde Kürtçe şiirlerden oluşan Divan'ıyla bilinen Şeyh Abdulkadir-î Hezanî; ayrıca La Fonten'in kitaplarını Kürtçeye çeviren ve Şeyh Saidin yakınında bulunan Fehmi Bilal Liceli olarak bilinmektedirler (Adak, 2012: 423). Diğer taraftan 16 yaşında şiir yazmaya başlamasından hareketle Seydayê Hişyar olarak bilinen Molla Hasan Licenin yetiştirdiği önemli şahsiyetlerdendir (Adak, 2012: 433). Ayrıca Liceli Ahmet Ramiz, 1908 yılında İstanbul'da kurulan Kürt Teavün ve Terraki Cemiyeti içerisinde faaliyet gösteren bir aydın olarak "Kürdistanın İlk gülbang-ı maarifî" diye bilinen grupta yer almıştır (Işık, 2013: 45).

2.3. Silah/Uyuşturucu Ticareti ve Sınır Kaçakçılığı

Gerek isyan öncesinde gerekse sonrasında yörede resmi makamlar ile halk arasında yaşanan gerilim dolu ilişkilerde, hatta Osmanlı'nın son döneminden başlayıp günümüze kadar devam eden bazı toplumsal sorunların kaynağında etkili bir faktörün, boyutları sınır ötesine varan silah ticaretinin (kaçakçılığının) olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile toplumsal, kültürel ve ekonomik yönlerin yanında gerçekleşen yasa dışı gerçekleşen silah ve uyuşturucu ticareti, Lice'yi resmi makamların gözünde sorunlu hale getiren önemli bir olgudur. Cumhuriyet kurulmadan önce, bölgede yaşanan silah kaçakçılığında veya sınır ötesi ticaret ağlarında Lice'nin konumu önemli bir yere sahiptir. Kaçakçılık ile ilgili neredeyse her evin bir hikâyesi bulunur ve Lice'nin, dışarıya giden bireyleri, ileri gelenleri veya belirli grupları sayesinde, sınırın dışında yaşanan gelişmelerden ve öne çıkan toplumsal hareketlerden haberdar olmalarının da önemli bir payı söz konusudur. İlgili dönemde Kürt kimliğinin tanınması yolunda verilen mücadeleler Türkiye'de baskı altında tutulurken, Irak, İran ve Suriye'de farklı eksende gelişmeler yaşanmıştır. Sınır dışına taşınan ticaret ile uğraşan Liceliler, oralarda verilen kimlik mücadelelerinden haberdar olmuş ve bu bilgileri Liceye taşıyabilmişlerdir. Kurulan bu bilgi ağları üzerinden şekil kazanan kültürel düzey bazı zaman ve durumlarda cesaretle birleştirilerek "Liceli olmanın ayrıcalığı" şeklinde somuta evrilmiştir.

Sınır kaçakçılık ile ilgili Lice'nin serüveni, son dönemlerde de devam etmiş, özellikle esrar ve eroin kaçakçılığının da eklenmesiyle önemli boyutlara ulaşmıştır (Çetin ve Duru, 2015: 43). Son dönemlerde, büyük çoğunluğu Lice'de yetişen kenevir bitkisinden üretilen esrar

ve eroinin yanında, Ortadoğu ülkelerinden gelen uyuşturucu türlerinin Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılma girişimlerinde de artışlar yaşanmış ve öngörülen önlemlerin alınması devletlerarası işbirliğini gerektirmiştir (Çetin ve Duru, 2015: 36). Nitekim Batılı ülkelerle işbirliği çerçevesinde Lice asıllı Hüseyin Baybaşın (Avrupa'nın en büyük uyuşturucu kaçakçısı) 90'lı yılların sonunda Hollanda'da yakalanmış ve ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir (Carlson, 2005: 1). Diğer taraftan Licenin özellikle uyuşturucu ticareti ve imalatı üzerinden öne çıkartılması akıllara başka soruları getirmektedir. Zira tüm kontrollere ve güvenlik tedbirlerine rağmen uyuşturucu imalatına yönelim mümkün değilken, böylesi bir tablonun ortaya çıkması masum görünmemektedir.

Son dönemlerde uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığı ile sıklıkla anılan Lice halkının esasen bu tür faaliyetlerden uzak, belirli ölçüde bir dayanışma ruhuna sahip olduğu söylenebilir. Esasen halk arasında görülen dayanışma, sadece güvenlik veya ekonomik döngüyle değil toplumsal yapının şekillendirdiği insan karakteriyle de yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Zira her yörenin insanını ön plana çıkartan bazı özellikler, tarihin her döneminde görüldüğü gibi, Lice halkını da (yöredeki halkı) farklı kılan özelliklerin varlığına dair örüntüler söz konusu edilmiştir. Geçmişten beri Lice halkının dindar, mutaassıp ve sert karakterli olduğu, bu özelliklerinin onları asi ve direngen kıldığı yönünde saptamalar öne sürülmüştür. Tüm bunların yanında Lice, tarihsel olarak namuslu, dürüst ve cesur insanların mekânı olarak addedilmiştir. Zira namusa düşkünlük her zaman için ileri düzeyde olmuş ve bu algıdan hareketle örneğin Lice tarihinde kız kaçırma olayları yaşanmadığı belirtilmiştir (Diken, 2019: 263-264). Bu özellik, esasen süreç içerisinde şekil kazanan toplumsal yapı ve ilişkilerle doğrudan bağlantılıdır. Çünkü belirli bir toplumsal yapıya veya oturmuş bir toplumsal ilişki türüne sahip yörelerde kontrolün sağlanması kolay olmuş ve sapkın davranışlara fırsat verilmemiştir. Lice yöresinin de, yüzyıllarca Beylik sistemiyle yönetilmesinden ileri gelen yapısı dikkate alındığında, ilişkilerin belirli bir dengeye oturmuş olması nedeniyle kız kaçırma olaylarının önü kapatılmıştır.

3. Deprem Olgusu ve Lice Depreminde Yaşanan Sorunlar

İnsanlık tarihi boyunca baş edilmesi/kontrol altına alınması güç olaylardan biri, ne zaman meydana geleceği belli olmayan ve aniden yaşanan doğal afetlerdir. Genellikle sonrasında ortaya çıkan hasar veya zararın boyutları ile bilinir ve anılırlar. Deprem, sel, heyelan vb. doğal afetlerin neden oldukları hasarların miktarı ve boyutu şüphesiz ki önemlidir. Alınan bir takım önlemlere rağmen meydana gelen veya oluşmasında insanların doğrudan herhangi bir etkisinin olmadığı doğal afet karşısında insanlık, tarih boyunca çaresiz kalmış ve bunu kabul etmekten başka bir alternatif de bulamamıştır. Ancak doğal afetlerin bazen öncesinde, özellikle de sonrasında yapılması gereken bazı müdahaleler konusunda insanlığın tümüyle çaresiz olduğu iddia edilemez. Örneğin deprem bölgesi diye bilinen coğrafi mekânlarda dayanıklı olmayan konutlar üretmek felakete davetiye çıkarmaktır. Ayrıca deprem sonrasında acil müdahalede bulunmama, ilk yardım, arama-kurtarma desteğini zamanında sağlamama felaketin daha büyük ölçüde meydana gelmesine neden olmaktadır. Yapılan yardımların yerini bulmaması veya gecikmesi, yeterli gelmemesinin yanında koordinasyon eksiklikleri ve yaşanan ihmalkârlıklar nedeniyle oluşan kayıplar, doğal afetin doğrudan sebep olduğu kayıplardan daha fazla acı ve iz bırakmaktadır. Başka bir ifade ile insan faktöründen kaynaklı kayıplar, yapılacak

müdahalelerle kayıpların artmasının önüne geçilebilecekken veya telafisi mümkün iken zamanında müdahalelerin yapılmamasıyla alakalıdır ve genellikle bu tür durumlar yadırganmaktadır.

İnsanların normal yaşamını ve faaliyetlerini kesintiye uğratarak onlarda fiziksel, sosyal ve ekonomik kayıplar meydana getiren doğal veya insan kaynaklı olaylar afet olarak adlandırılır (Limoncu ve Bayülgen, 2005: 19). Sıklıkla meydana gelen ve şiddetli etkilere sahip bu doğal afetler, genellikle can ve mal kaybına neden olmakta ve günlük hayatı büyük ölçüde olumsuz etkilemektedir. Afet sonrasında, özellikle sağlık, gıda ve barınma konusunda yaşanan sorunlar ve bunların sonucunda oluşan karmaşa, kısa vadede afetzedeleri; uzun vadede ise toplumu, kurum ve işletmeleri doğrudan olumsuz etkileyen yönlere sahiptir. Afet sonrasında aile gelirinde ve üretimde düşüşler meydana gelirken, salgın hastalıklar ve gelir durumunda da eşitsizlikler baş göstermektedir. Doğal afetin bir türü olan deprem ise, öncesinde yeri ve zamanı bilinmediği gibi şiddeti ve derinlik ölçüsü de belli olmayan yer sarsıntısına karşılık gelmektedir. Depremle öne çıkan barınma ihtiyacı en çok konut sektörü üzerinde etkiler meydana getirmektedir. Araştırmalar, doğal afet nedeniyle konutlarda oluşan hasarın önemli bir kısmının (% 62) deprem nedeniyle meydana geldiğini bildirmektedir (Limoncu ve Bayülgen, 2005: 20). Barınma ihtiyacının erken dönemde halledilmemesi afetzedeleri en çok mağdur eden etkenlerden biridir.

Olası bir depremden fazlasıyla etkilenmenin önemli bir nedeni, yerleşim yerinin coğrafi konumuyla veya önceki merhalelerde planlama ve uygulamadaki fizibilite çalışmalarıyla ilgilidir (Taş, 2003: 230). Yerleşim yerinin fay hattı üzerinde bulunması, dik yarıların, dik boğazların ve vadilerin bulunduğu yerlerde (İşçi, 2008: 978), kayalık alanların gerisinde yapılması gibi tehlike arz eden yerlerde konumlanması ve önceden dikkat edilmesi gereken hususların ihmal edilmesi, telafisi mümkün olmayan faciaları beraberinde getirebilmektedir (Yücel ve Arun, 2010: 24). Afet ve acil durumlar karşısında yönetimin yetki ve sorumluluklarını belirginleştirecek, bütünlükçü bir afet yönetim sisteminin oluşmasını sağlayacak idari bir yapılanma kurgusu, yetkili mekanizmalar tarafından tartışıldıktan sonra öngörülen bir takım çalışmalar belirli bir politikaya dönüştürülmektedir. Konuyla ilgili yapılması önem arz eden öncelikli çalışmalardan biri, tüm ülke çapında, farklı mekânsal düzeylerde muhtemel tehlikelerin tam olarak belirlenmesi, yerleşim yerlerinde (ülke/bölge/kent/kasaba/belde) bulunan doğal ve insan kaynaklı tehlikelerin tespit edilmesidir. Güvenli arazinin yerleşim yeri olarak kullanımı konusuna ihtimam gösterilmesi, önemli bir risk azaltma çalışmasıdır ve çeşitli yerleşim planlamalarının gerçekleşmesinde dikkate alınması bir zorunluluk olarak görülmektedir (Erkan, 2010, 157). Öngörülen tehlikelerin ortadan kaldırılmasına yönelik girişimler yapılmadığı sürece yapılan tespitlerin kayda değer bir tarafı bulunmamaktadır.

Sonrasında yaşanan sorunlarla adından fazlasıyla söz ettiren Lice depremi, 6 Eylül 1975'de ve 6,6 ölçeğinde meydana gelmiştir. Depremde 2.385 kişi yaşamını yitirmiş, 8.149 yapı yıkılmış veya hasar görmüş, yaklaşık 144 kilometrelik karayolu ise kullanılmaz hale gelmiştir. Lice'deki depremden en büyük hasarı ilçe merkezi almış ve önemli ölçüde hasar alan köyler ise ilçe yakınlarında bulunan Kumluca (Fumê), Yaprak (Tutê), Yünlüce (Melê), Yeşilburç (Dêrcimt), Gürbeyli (Şêxan), Yamaçlı (Dizênî) köyleri olmuştur. Esasen Lice depreminin, büyüklüğüyle orantılı olmayan sonuçlara sahip olması dikkat çekici bulunmuş ve

buna etki eden faktörler uzun bir müddet tartışılmıştır. Elbette, bölgedeki yapıların neredeyse tümünde kullanılan çamur harçlı moloz duvar sistemi ve ağır topraklı damlar depremdeki hasarın artış göstermesinde doğrudan etkili olmuştur. Zira bu tarihte Lice kırsalında konut sayısının 8208 ve hasarsız ev sayısının ise sadece 59 olduğu dikkate alındığında facianın boyutu ortaya çıkmaktadır (Yıldız, 2012: 248).

Dayanaksız kerpiç yapılar, can kayıplarının artmasında etkili bir sebep iken, kırsal bölgede bulunması nedeniyle yardımların geç ulaşması da önemli ölçüde etkili olmuştur (Beysanoğlu, 2001: 1081). Depremın hemen ardından bölgeyi ziyaret eden dönemin başbakanı Süleyman Demirel ve CHP genel başkanı Bülent Ecevit tarafından yöre halkına ‘yıkılanın yerine daha iyisini yapacağız, gözyaşları üzerine yeni bir Lice kuracağız’ denilerek önemli ölçüde yardım sözü verilmiştir. Cumhurbaşkanı Korutürk ise, deprem bölgesinin daha mükemmel şekilde yeniden inşa edileceğini ve kontrol altında tutulacağını, devletin gücünün yanlarında olacağını açıklamıştır (Beysanoğlu, 2001: 1079). Deprem sonrasında birçok ülkeden cumhurbaşkanlığı düzeyinde taziye mesajı iletilmiş, farklı devletler, kurumlar ve yardım kuruluşları tarafından Türkiye’ye önemli miktarlarda parasal yardım gönderilmiştir. Ancak yapılan yardımların yerini bulmaması, yaşanan usulsüzlükler vb. olaylar, yöre halkı tarafından bir takım gösterilerin yapılmasına neden oluşturmuştur. Yaşanan ihmalkârlıklara karşı halk, 17 Kasım 1975’te resmi daireleri işgal ederek tepkisini ortaya koymuştur. Ayrıca Ekim 1975’te teslim edileceği sözü alınan prefabrik evlerin yapılmaması üzerine halk tarafından, Lice’den Diyarbakır merkezine doğru 3 gün süren bir yürüyüş düzenlenmiş ve bu sürede 90 km’lik yol kat edilmiştir (Karakaş, 2014).

Aynı şekilde, depremde yıkılan ilçeye bağlı birçok köye yardımların zamanında götürülemediği olması halkın öfkelenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Halkta oluşan öfke ve sonrasında çıkan olaylar nedeniyle ilçeye giriş ve çıkışlar yasaklanmış, çadır ve gıda dağıtımı sırasında bir kişi hayatını kaybetmiştir. Yetkililer tarafından halka verilen sözler uygulamada karşılık bulmamış, depremden dokuz gün sonra bile hala yıkıntılar arasından ölüleri çıkarma çalışmaları devam etmiş, günler sonrasında yeni rastlanılan ölüler enkazdan çıkarılmıştır. Diğer yandan çocukları kaybolanlar, çocuklarını yıkıntılar arasında bir süre aramış ancak bulamayınca umutlarını kesmişlerdir. Öyle ki bir yıl sonrasında bile enkaz altında cesetlerin olduğuna dair iddialar dillendirilmiştir (Beysanoğlu, 2001:1080-82).

Sadece enkazda bulunan ölülerin çıkarılmasında değil, yapılan yardımlarda veya yardımların ihtiyacı olan yerlere ulaştırılmasında da türlü sorunlar yaşanmıştır. Radyo, televizyon ve gazetelerde günlerce dış yardım haberleri yer almış, Lice halkı ise aynı günlerde yardımın kendilerine ulaşmadığından yakınmışlardır. Dönemin yerel yönetimde yetkili ismi, Lice Belediye Başkanı Halil Akgül, gelen yardımların yerine ulaşmadığını ve çoğunluğunun etraftan gelen çapulcular tarafından yağmalandığını belirtmiştir (Beysanoğlu, 2001: 1079). Depremın üzerinden uzun süre geçmesine rağmen ihmalkârlık içeren tutum ve davranışlar, aynı şekilde devam etmiştir. Zorlu kış koşullarını çadırda geçiren halkın taleplerine karşılık, seçim öncesine denk geldiği için yapılan bazı pazarlıklar sonucu dağ köylerine biraz nakit para dağıtılmış, kimileri bunun deprem yardımı olduğunu anlamış, ancak yaşananların gerçek anlamda neye tekabül ettiği ise hiçbir şekilde anlayamamıştır (Beysanoğlu, 2001: 1084). Konu ile ilgili ayrıntılar belirginleşmediği için, devletin yetkili isimleri tarafından söz verilen

konutların yapılmamasını, bazıları dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in Lice ziyareti esnasında vatandaşlar tarafından protesto edilmesine bağlanmıştır (Bozarslan, 2015).

Halkın resmi makamlarla zayıflamış olan bağları, bazı partili vatandaşlar veya bir takım araçlar yoluyla yeniden kurulmaya çalışılmış ve bu durum genellikle halkın aleyhine gelişen sonuçlar doğurmuştur. Etkileşim kurmakta yaşanan sorunlar, deprem sonrasında da devam etmiş ve vatandaşlar resmi dairelerden bir talepte bulunmaya cesaret edemez hale gelmiştir. Çünkü makamdan kovulma ve hakaret görme gibi olaylarla sıklıkla karşılaşmış ve vatandaşın belirli bir partiye yakınlığı oranında ilgi görmesi söz konusu olmuştur. Halk ve resmi organlar arasında oluşan gerilim dolu ilişkiler ve araya konulan mesafe bazı araçların önemli ölçüde rol oynamalarına yol açmış ve bazı kesimlerin menfaat devşirmelerine neden olmuştur. Yaşanan deprem, örneğin en çok iktidar partili müteahhitlere yaramış, ihale yoluyla tanesi 28 bin liraya alınan konutlar, 10 bin liraya mal edilmiş ve aradaki fark kendilerine kâr kalmıştır (Beysanoğlu, 2001: 1086-87). Deprem döneminde yapılan konutların 5 yıllık olduğu yönünde açıklamalar daha başından dile getirilmiş, sonrasında yerel yetkililer tarafından yapılan açıklamalarda, geçici diye bilinen konutların kalıcı oldukları ifade edilmiştir. İlgili dönemde yapılan bu geçici konutların 5-10 santim kalınlığında ve içi boş suntalardan kurulması nedeniyle kullanışsız olduğu yönündeki iddialar basına yansımış (Beysanoğlu, 2001: 1087), ancak yetkililer tarafından pek önemsenmemiştir. 50 metrekarelik bu konutların kullanıma ve bölgenin geniş aile yapısına uygun olmamasından kaynaklı sorunlar, aradan uzun süre geçmesine rağmen çözülememiştir. Aynı zamanda bu geçici konutların pahalı ve küçük olmaları, geçim kaynağının hayvancılığa dayalı olmasından ötürü ahır veya benzeri hayvan barınaklarından yoksun olmaları depremzedeleri zor durumda bırakmış ve birçok ailenin bu konutları kullanmasına engel olmuştur.

İlişki kurmada yaşanan tahribatın daha fazla hafızalara kazındığı Lice depremi sonrasında, giderilemeyen mağduriyetler, geride acı izler bırakmıştır. Kendilerine 30 yıl sonra teslim edilen deprem konutlarının henüz vadesi gelmeden faiziyle istenmesi ise depremin geride bıraktığı acı izlere bir yenisini eklemiştir (Akit, 06.09.2017). Aradan geçen uzun sürenin ardından hak sahipleri için Diyarbakır-Şanlıurfa karayolu üzerinde 940 konut yapılmış, ancak bu konutlara, elektrik ve suyun olmaması nedeniyle, ancak 100 aile yerleşebilmiştir (cnnturk, 11.12.2018). Sonrasında, kalıcı konutların inşa edilmesi için verilen mücadeleler mükerrer sayıda devam etmiş, ancak bu girişimlerden pek fazla bir sonuç elde edilememiştir. Hatta bazı vatandaşlar, ömürlerinin neredeyse tamamını prefabrik evlerde geçirmek zorunda kalmışlardır. Deprem döneminde yapılan prefabriklerin daha sonra ücret karşılığında konut sahiplerine satılması da, ayrıca halkta tedirginlik oluşturmuş ve maruz kalınan durumları anlamlandırmada güçlükler yaşanmıştır. Prefabrik konutlarının aslında kalıcı olduğu yönündeki açıklamalara karşılık Diyarbakır Valiliğinin, bu konutların ömürlerinin esasen 9-10 yıl olduğu şeklinde açıklaması (Bozarslan, 2015), akıllara yeni soru işaretlerini getirmiştir. Yetkili makamlardan umudunu kesen halk, sonrasında kendi imkânlarıyla kendilerine barınak yapma yoluna yönelmiştir (Akit, 06.09.2017).

Depremde yaşanan ihmalkârlıkların önemli bir göstergesini de, yabancı devletlerin yardım çerçevesinde depremzedelere yaptıkları konutlar oluşturmaktadır. İsviçre'nin Yünlüce ve Libya'nın Yaprak köyünde (Beysanoğlu, 2001: 1091), kendi ekipleri tarafından inşa ettikleri konutların, yerli hükümetin yaptıkları konutlarla kıyas edilemeyecek düzeyde sağlam ve

kullanışlı olmaları yöre halkının dikkatinden kaçmamış ve kendilerine reva görülen uygulamaların esasen kasıtlı yapıldığı yönünde tereddütlere neden oluşturmuştur.

Yeterli altyapının kurulmaması veya yeteri düzeyde önlemlerin alınmaması, genellikle deprem sonrası bol vaatlerin gündeme gelmesine neden oluşturmaktadır. Lice depremi öncesinde, ilçenin konumundan dolayı tahliyesi yönünde karar alınmış (1966) ancak bugüne kadar uygulanmamıştır. Yerleşim yerinin değiştirilmesi yönünde alınan kararın uygulanmaması ölü sayısının fazla olmasında önemli bir rol oynamıştır (Beysanoğlu, 2001: 1081). Bu yüzden oluşan doğal afetlerin sonuçlarından yönetim kademesinde bulunanların da payı bulunmaktadır. Çünkü halkı kaderiyle baş başa bırakmak, çözüm geliştirmemek ve geçici politikalarla günü idare etmek, vatandaşa karşı sorumluluk çerçevesinde hareket eden devlet kurumlarının görev anlayışıyla uyuşmamaktadır. Lice depremi sonrasında yetkili birimlerin depremezdelemlerin gereksinimlerini aşamalı şekilde ve ivedilikle karşılamalarında, ayrıca kaynakları verimli kullanmalarında yetersiz kaldıkları yönünde görüşler öne sürülmüştür. Öyleki bu görüş dönemin meclis tutanakların dahi yansıdığıdır (Karakoç, 1977: 18). Çünkü Lice depremi, doğal bir felaketten çok, ilk yardım, iyileştirme ve yeniden yapım aşamalarında yaşanan sorunlar, aksaklıklar ve ihmalkârlıklar üzerinden bilinmektedir. Zira artçı depremlerin çok yoğun yaşanması nedeniyle gerekli önlemlerin zamanında alınmamış olması, merkezi ve yerel yönetimden kaynaklı gecikmeler, halkın içinde bulunduğu kötü sosyoekonomik koşulların daha fazla can ve mal kaybına yol açması bakımından hatırlanmaktadır.

Diğer taraftan Lice depremi ile ilgili sorunların üstesinde gelmek için verilen çabaların yeterli olmadığı kanaati, sadece bölgesel düzeyde saptanan bir yaklaşımdan ibaret değildir. Zira deprem sonrasında yaşanan usulsüzlüklerle ilgili 20 Nisan 1976'da senatoda 'Lice Depremi Araştırma Komisyonu' kurulmuş, ancak bu komisyon daha sonra akamete uğramış ve senatoya rapor sunamamıştır. Bu sebeple, ilgili dönemde yaşanan olaylarla ilgili, yerli ve yabancı bilim insanları tarafından hazırlanmış inceleme ve araştırma raporları dışında, hükümet tarafından hazırlanmış bir raporun da bulunmadığı anlaşılmıştır. Meydana gelen hasarın tahmini değeri 17 milyon dolar civarında iken, yurtdışındaki kurum ve kaynaklardan sağlanan yardım tutarının yaklaşık 16 milyon dolar olduğu yönünde iddialar ileri sürülmüş, ancak yaşanan gerçekler hiçbir şekilde açığa çıkarılamamıştır (Beysanoğlu, 2001: 1090).

Aradan geçen uzun süreye rağmen günümüzde bile deprem dönemiyle ilişkilendirilen bazı toplumsal sorunlar hallolmamış ve bölge halkında farklı düzeylerde olumsuzluk içeren algılara neden olmuştur. Meydana gelen bu doğal felaket ve ardından yaşanan gelişmeler kimi durumlarda siyasi bir malzemeye dönüşmüştür. Örneğin PKK'nın 1978 yılında kuruluşunu bu ilçe sınırlarında ilan etmesi, esasen depremden kaynaklı sorunların rezerv durumunda bulunmasının büyük oranda etkili olduğu düşünülmüştür. Başka bir deyişle, Lice'nin milliyetçi refleks konusunda geçmiş dönemlerden beri şekil kazanan konumu depremden kaynaklı sorunlarla birleşince Kürt milliyetçiliğinin yeni bir harekete dönüşmesinin zeminini oluşturmuştur. Bu süreçle birlikte Lice halkı büyük zorluklar yaşamış ve adeta ateş çemberinin içine düşmüştür. Özellikle devletin resmi makamları tarafından güvenlikçi politikaların odağı haline gelmiştir.

Deprem döneminde yaşanan olaylar halkta yabana atılma ve cezalandırma hissini oluşturmuş ve bu algı, resmi makamlara karşı bir itiraza dönüşmüştür. Nitekim deprem

döneminde yaşanan ihmalkârlıkların aslında siyasi bir boyuta sahip olduğunu ortaya koyan beyanlar, bazı yetkili şahıslar tarafından dile getirilmiştir. Örneğin dönemin bakanlarından biri “Siz hükümete nasıl bakarsanız hükümet de size öyle bakar” (Beysanoğlu, 2001: 1088) şeklinde bir ifadeyi dile getirmiş, söz konusu bu ifade, esasen deprem döneminde yaşananların özeti olarak görülmüştür. Sonraki dönemlerde, özellikle 1990’lı yıllarda baş gösteren güvenlikle ilgili olaylarda Lice, önemli görülen bazı toplumsal olaylara sahne olmuştur. Bazı vatandaşlar iradelerinin dışında göçe maruz bırakılmış, bazı kesimler ise kendilerini güvende hissetmedikleri için göç etmiştir. Hayvanlarını yok pahasına satan birçok vatandaş, herhangi bir hazırlık olmadan büyük şehirlere göçmüş, kısa süre içerisinde ilçe nüfusu, neredeyse yarı yarıya azalmıştır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma genel olarak iki soruya cevap bulma arayışındadır. Bunlardan birincisi Lice’nin genel olarak muhalif bir kimlik edinmesinde etkili faktörler nelerdir? İkincisi de Lice depremi sonrasında yaşanan sorunların geçmişte meydana gelen toplumsal olay ve olgularla bir ilişkisi var mıdır? Bu çerçevede çalışma, öncelikli olarak Lice’nin toplumsal yapısına şekil veren Lice beylerinin halk üzerindeki etkilerinin ve toplumsal olaylarda öncü bir rol oynamalarının Lice’yi farklı kıldığını iddia etmektedir. İkincisi Şeyh Said ayaklanmasına öncülük eden kadroların oluşmasında ve hareketin kısa zamanda zemin bulmasında Lice halkının siyasi ve kültürel yönlerden bir altyapıya (backgrounda) sahip olmasının önemli oranda rol oynadığını varsaymaktadır. Üçüncü olarak halkın sınırları aşan silah ve değerli eşya ticareti (kaçakçılığı) üzerinden Kürtlerin yaşadığı diğer coğrafi bölgelerle kurulan ilişkilerin milliyetçilik fikirlerinin Liceye yerleşmesinde etkili olduğunu belirtmektedir. Başka bir ifade ile sınırın dışında yaşayanlarla kurulan ilişkiler Lice halkının milliyetçilik içeren refleksler göstermesinde etkili olduğunu ve bunun Liceyi çevredeki diğer yerlerden farklı kıldığını öne sürmektedir. Lice’nin tarihsel sürecinde yaşanan bu gelişmeler günümüzde ilçenin muhalif bir kimlik edinmesinde etkili olmuştur.

Diğer taraftan, 1975’teki Lice depremi sonrasında yaşanan toplumsal sorunların gerisinde Lice’nin kendine münhasır sosyal ve kültürel özelliklerinin yanında geçmişte yörede yaşanan olay ve olgularla ilişkili olduğu belirtilmektedir. Buna yönelik emarelere, gerek resmi kurumların depremzede halka yaklaşım biçiminden gerekse halkın verdiği tepkilerin tarzından çıkarsama yaparak ulaşmak mümkündür. Zira deprem sürecinde yaşanan aksaklıklar, ihmalkârlıklar ve halk tarafından verilen tepkiler, geçmişte yaşanan olay ve olguların izini taşımaktadır. Ayrıca yaşanan ihmalkârlıkların ve genel olarak öne çıkan sorunların yönetim kademesinde bulunanlarca, adeta Lice’nin muhalif bir kimliğe sahip olmasının pasifize edilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Kaynakça / References**Kitap/Pirtûk/Book:**

Acar, Abdurrahman (2012). *Dünden Bugüne Hetâkh (Atak) Kalesi*, Dünden Bugüne Lice Sempozyumu (Editörler: A. Erkol, A. Adak), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin.

Adak, Abdurrahman (2012). *Liceli Şairlere Genel Bir Bakış*, Dünden Bugüne Lice Sempozyumu (Editörler: A. Erkol, A. Adak), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin.

Azimli, Mehmet (2012). *Osmanlı Dönemine Kadar Lice*, Dünden Bugüne Lice Sempozyumu (Editörler: A. Erkol, A. Adak), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin.

Baluken, Yusuf (2012). *Mervanîler Devrinde Lice*, Dünden Bugüne Lice Sempozyumu (Editörler: A. Erkol, A. Adak), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin.

Bayraktar, Uğur B. (2017). *Erken 19. Yüzyılda Kürt-Osmanlı İlişkileri: Zırki Beyleri ve Hazro'da Yerel Siyaset*, Osmanlı Devleti ve Kürtler, (Editörler: İ. Özcoşar, S. Wali), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Beysanoğlu, Şevket (2001). *Anıtlar ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi*, Cilt:3/Cumhuriyet Dönemi, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Diyarbakır.

Diken, Şeymus (2019). *İsyân Sürgünleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ekinci, Mehmet Rezan (2022). *Beylikten Sancağa Osmanlı İdari Teşkilatında Atak (16-19. YY.)*, Osmanlı Devleti'nde Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar, (Hazırlayanlar: E. Çiftçi, V. Gürhan, M. R. Ekinci), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Ergin, Cevat (2012). *Geçmişten Günümüze Liceli Âlimler*, Dünden Bugüne Lice Sempozyumu (Editörler: A. Erkol, A. Adak), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin.

Erkan, Ayşe E., (2010). *Afet Yönetiminde Risk Azaltma ve Türkiye'de Yaşanan Sorunlar*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (Uzmanlık Tezleri), Ankara.

Erkol, Ahmet (2012). *Seyda Ahmed El-Hassi ve Kitabı't-Tesdid Bi Şerhi Muhtesri't-Tevhid İsimli Eseri*, Dünden Bugüne Lice Sempozyumu (Editörler: A. Erkol, A. Adak), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin.

Ertekin, Abdusselam (2019). "Hamidiye Alayları ve Sosyo-Politik Yapıları (1890-1908)", Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Mardin.

Işık, Süreyya (2021). *Lice Beyleri, Vakıf Ahmet Bey Camii ve Sakal-ı Şerif*, Ashab-I Kehf Şehri Lice Tarih, Edebiyat, Kültür içinde (H. Yıldız, A. Ertekin, D. Adlığ, A. Cengiz), Sonçağ Akademi Yayınları, ss. 71-96.

Şerefhan, (1990). *Şerefname*, (Çev.: Mehmet Emin Bozarslan), Hasat Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, Ahmet (2012). *Lice'nin Kuruluş Yeri ve Gelişiminde Coğrafi Faktörlerin Rolü*, Dünden Bugüne Lice Sempozyumu (Editörler: A. Erkol, A. Adak), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin.

Yıldız, Mehmet Zeydin (2012) *Geçmişten Günümüze Lice'nin İdari ve Demografik Gelişimi*, Dünden Bugüne Lice Sempozyumu, (Editörler: A. Erkol, A. Adak), Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin.

Makale / Article

Akit (06.09.2017). *Lice 42 yıl önce dümdüz olmuştü*, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/lice-42-yil-once-dumduz-olmustu-374332.html> (Erişim Tarihi: 02. 08. 2023).

Bizbirlik, Alpay (1999). 16. Yüzyılın Ortalarında Atak Sancağı ve Sancak Beyleri Üzerine Notlar, *Tarih İncelemleri Dergisi*, 14(1), 109-133.

Bozarslan, Mahmud (2015). *Liceli depremzede evini kendi inşa ediyor*, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/liceli-depremzede-evini-kendi-insa-ediyor> (Erişim Tarihi: 10. 07. 2023).

Carlson, Brian G. (2005). Huseyin Baybasin-Europe's Pablo Escobar, *AIS Review of International Affairs* 25(1), 69-70. <https://doi.org/10.1353/sais.2005.0004>. (Erişim Tarihi: 25. 07. 2023).

Cnnturk (11.12.2018). *Lice Demreminden 31 Yıl Sonra Ev Sahibi Oldular!..*, <https://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/08/lice.depreminden.31.yil.sonra.ev.sahibi.oldular/542628.0/index.html> (Erişim Tarihi: 19. 07. 2023).

Çetin, Hakan Cem & Duru, Hacı (2015). “Bitmeyen Savaş: Diyarbakır’da Terör-Uyuşturucu İlişkisi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, 33-44.

Ergün, Zilkîf (2009). Kurdîzade Ehmed Ramîzê Lîceyî, *Nubihar*, Hejmar: 107.

İşık, Ayhan (2013). Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi (1908-1909), *Kürt Tarihi Dergisi (Dosya: Osmanlı Dönemi Kürt Basını)*, Ağustos- Eylül Sayısı.

İşçi, Coşkun (2008). Deprem Nedir ve Nasıl Korunuruz? *Journal of Yaşar University*, 3(9), 959-983.

Karakaş, Şerif (2014). *Lice’de 90 Yıllık Baskı ve Direniş*, <http://www.zazaki.net/haber/licede-90-yillik-baski-ve-direnis-1726.htm> (Erişim Tarihi: 02. 09. 2023).

Karakoç, Bahattin (28.12.1977). Meclis Konuşması, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt: 2, Dönem: 5, Toplantı:1, (83. Birleşim).

Limoncu, Sevgül & Bayülgen, Cengiz, “Türkiye’de Afet Sonrası Yaşanan Barınma Sorunları”, *YTÜ Mim. Fak. e-Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2005, 18-27.

Palabıyık, Âdem, “*Toplumsal Hareketler Bağlamında PKK Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 39, 2015, 511-528.

Pekol, Fatih (2017). *Zirki Beylikleri ve Beyler Tarihi*, Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.

Taş, Nilüfer (2003). Yerleşim Alanlarında Olası Deprem Zararlarının Azaltılması, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, Ss.225-231.

Yıldız, Hatip (2013), “Osmanlı Modernleşme Döneminde Lice Kazasında Eğitim”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: X, 1-16.

Yücel, Gül & Arun, Görün (2010). Mevcut Yerleşimlerin Deprem İçin Fiziksel ve Sosyal Etkilenebilirliğinin Belirlenmesi: Avcılar Örneği, *MEGARON*, 5(1):23-32.

Yaman, Hamza (2021). *Şırnak’ta Aşiretlerin Sosyo-Politik Davranışları: Kuramsal Bir Perspektif*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şırnak.